

¹¹⁴ Добрянська І., Симоненко І. Типи та колорит західноукраїнської вишивки // НТЕ. – К., 1959. – № 2. – С. 75-83.

¹¹⁵ Гонтар Т. Художні особливості народного одягу українців західних областей УРСР // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. – К., 1975. – С. 66-83.

¹¹⁶ Гончар І. Доля на рушникові // Україна. – К., 1988. – № 21. – С. 24-28.

¹¹⁷ Селівачов М. Домінантні мотиви української народної орнаментики (кінець XIX – XX ст.). // НТЕ. – 1990. – № 2. – С. 68-76.

¹¹⁸ Фандуль М. Доля на рушниках // Сільські вісті. – Хмельницький, 1995. – С. 9.

Лілія Іваневич
(Хмельницький)

**Народная вышивка украинцев Подолии:
научная разработка проблемы**

На основани анализа известных и малоизвестных трудов в статье освещается историография проблемы исследования народной вышивки украинцев Подолии.

Ключевые слова: вышивка, украинцы, Подолия, историография, орнамент, техника исполнения, цветная гамма, народная одежда, полотенца.

Lilia Ivanevich
(Khmel'nyts'kyi)

**National Embroidery of Ukrainian of Podillia:
Scientific Elaboration of Problem**

On the basis analyze of famous and unknown works in the article is shown historiography the problem study of national embroidery Ukrainian of Podillya.

Keywords: embroidery, Ukrainian, Podillya, historiography, ornament, technique of execution, color scale, national clothes, towel's.

УДК 929

Борис Білецький
(Чернівці)

РОДОВІД МИКЛУХ

У статті аналізується походження родини Миклук, її соціальне становище і місце в суспільному житті країни, її вклад в розвиток науки і діяльність на користь людства.

Ключові слова: Україна, козацьке походження, родовід, рідна земля, батьківський заповіт, служіння народу.

Людам, що мислять, властиво задумуватись не тільки про своє майбутнє, а й про долю Батьківщини, з повагою ставитись до української історичної спадщини, її поглибленого знання, усвідомлення важливості внеску українців у людський досвід. Адже українська спадщина торкнулася бага-

тьох куточків світу і є надбанням усього людства. А тому так важливо забезпечити повернення до духовного надбання нашого народу сотень імен українських національних геніїв, своїх героїв і пророків, високодостойних інтелектуалів з України, які здебільшого невідомі.

Слід мати на увазі, що в розвинутих країнах Заходу на рівні масової свідомості відбуваються аналогічні процеси відновлення власної історичної спадщини. Більшість населення США, Франції, Італії, Іспанії бачать сьогодні головне достоїнство своїх країн саме в їхньому минулому, культурі, історії, ставлять ці цінності навіть вище, ніж досягнутий ними рівень економічного розвитку, налагодженість державних і громадських інститутів чи ступінь оволодіння досягненнями науково-технічного процесу, що дозволяє визначити, яку роль ці нації відіграли у становленні та розвитку всієї світової цивілізації¹.

Звідси випливає, що найперше слід віддати належне своїм духовним провідникам і світочам – українським ученим, новаторам у різних галузях виробництва та творчості, інтелектуалам з великої літери, серед яких почесне місце належить родоводу Миклук. Починаючи з Охріма Миклухи, що був курінним отаманом Війська Запорозького, і завершуючи Миколою Миколайовичем Миклухо-Маклаєм, що став вченим-енциклопедистом з світовим ім'ям².

Проникаючи ретроспективно в глибини історії, слід зазначити, що родовід Миклук бере свої витоки від тих козаків-запорожців, які становлять гордість і славу української нації. Щодо родинних коренів та походження прізвища «Миклухо» існує версія, яка вже стала надбанням історії. Певну ясність у його походження вніс М.В. Гоголь, який разом з Григорієм Миклухою, старшим сином Іллі Захаровича (діда М.М. Миклухо-Маклая по батькові), у 1824-1828 рр. навчався в Ніжинській гімназії вищих наук імені Г.Галагана (з 1832 р. – Ніжинський ліцей, нині – Ніжинський національний педагогічний університет імені М.В.Гоголя). Там під час навчання вони познайомилися і потоваришували. М.В. Гоголь дуже цікавився родинними переказами Миклук.

Як було встановлено Гоголем, у Іллі Захаровича від двох шлюбів було три дочки і восьмеро синів. Їхній далекий предок Охрім Макуха був курінним отаманом Війська Запорозького, який разом з синами Омельком, Назаром і Хомою воювали проти польської шляхти. Цей факт знайшов своє відображення в повісті Гоголя «Тарас Бульба».

Непересічною особистістю був і правнук Охріма козак Степан Макуха, прапрадід Миклухо-Маклая, на прізвисько Маклай, що означало «кляповухий», «недотепа»³. Під час російсько-турецької війни (1768-1774) 1769 р. він взяв у полон знатного турецького бея Сафара, за що був удостоєний чину сотника. А уже 1772 р. він, командуючи

кінною сотнею, відзначився і при взятті фортеці Очаків, проявивши безприкладний героїзм і воєнну кмітливість, за що за клопотанням командувача російської армії генерал-фельдмаршала Рум'янцева йому було присвоєно чин хорунжого та дарували дворянське звання. Він одержав садибу в Стародубському повіті Чернігівської губернії. З цієї нагоди Степана для вручення йому нагороди викликали до Петербурга, де його разом з іншими козаками приймала сама імператриця Катерина II. Вона особисто піднесла йому дворянську грамоту й повісила на шию стрічку з бойовим орденом Володимира I ступеня⁴ – найвищу офіцерську нагороду того часу⁵. Але уже збираючись до Петербурга, він вирішив внести зміни до свого прізвища. Підписуючи казенні папери, за звичаєм запорожців, поруч з прізвищем він мав ставити й своє прізвисько: хорунжий Війська Запорозького, царською милістю дворянин, козак Степан Макуха на прізвисько Махлай (вайлувата, млява, безхарактерна людина; вайло; ні риба, ні м'ясо). Назвати себе «недотепою» в казенних паперах Степану було, звичайно, не дуже приємно. Та й прізвище по-дворянськи не звучало. Тому Степан і переробив надто простацьке «Макуха» на «Миклуха», а «Махлая» на незрозуміле «Маклай» і задля більшої оригінальності став писати їх через дефіс⁶.

Запорожці Охрім Макуха і його доблесний правнук Степан Миклуха в родині Миклух були легендарними героями, їхньою гордістю. Проте ніяких портретів доблесних воїнів не лишилося, і обидва вони для Миклух уособлювалися в гоголівському Тарасові Бульбі, мальований портрет якого Микола Ілліч, батько М.М. Миклухо-Маклая, постійно тримав у себе на столі. Тому й Маклай не випадково називав себе нащадком Тараса Бульби⁷.

Сам Микола Ілліч був дворянином Стародубського пов. Чернігівської губернії без наділу – тобто родового маєтку. Катерина II, яка дала Степанові дворянство й нагородила його високим орденом, село під Черніговом, з якого вийшли Миклухи і де був колись хутір Остапа Макухи, Степанового діда, з угіддями й людьми, подарувала під час закріпачення українського селянства (1783) своєму відставному фаворитові графу Орлову. Отож вільні козаки Миклухи перетворилися на кріпаків. Лише одну їх гілку по лінії Степана від злої долі врятувала дворянська грамота, видана за бойові заслуги імператрицею. Але вона (грамота) не завадила графові Орлову відняти у Степана «на законних підставах» дідівський хутір. А тому в наступному всі Миклухи добували собі засоби до життя або службою в армії, або ж працею на посадах дрібних чиновників⁸.

Батько Миколи Ілліча Ілля Захарович, дід Миколи, був офіцером Низовського полку і закінчив кампанію 1812 р. в чині прем'єр-майора. Тяжко поранений у битві на Березині, він 1813 р. подав у відставку й жив на пенсію за інвалідністю. Помер,

коли його сьомому синові Миколці минав четвертий рік, 1822 р. в Стародубі.

Рано втративши батька, Микола Ілліч, як і всі його брати, навчався в Ніжинському лицей, заробляючи гроші на прожиток приватними уроками. Лицей закінчив з відзнакою і мріяв здобути вищу технічну освіту. Для цього треба було їхати до Петербурга, але грошей на дорогу не мав.

Микола Ілліч виявився серед тих українців, які в умовах перетворення України на глуху провінцію Російської імперії і відсутності в Україні умов для культурної і наукової діяльності, змушені були залишити рідну землю і переїжджати до Москви й Петербурга. Цим самим вони формально ставали «російськими» письменниками і вченими, співаками і композиторами, поетами і винахідниками, мореплавцями і мандрівниками⁹. За цих обставин сини і дочки цієї благословенної землі примножували своїм генієм не славу рідного краю, а возвеличували імперію, яка поглинула Україну¹⁰. За даними М. Гоголя, які він наводив у листі до матері, в ті часи у Петербурзі лише його однокоритників (колишніх ніжинських лицейців) з Ніжина було до 25 чоловік¹¹.

До числа ніжинців, які потрапили до Петербурга, належав і Микола Ілліч Миклухо-Маклай – батько майбутнього мандрівника і вченого. Микола Ілліч, який був правнуком легендарного запорожця, пішки дістався з Чернігівщини (родина проживала у Стародубі, полковому козацькому містечку) до столиці Російської імперії – Петербурга. Тут він познайомився з випускником цього ж лицю правнуком останнього українського гетьмана Кирила Розумовського – графом Олексієм Костянтиновичем Толстим, майбутнім російським поетом, який походив з тих же країв, що і Микола Ілліч. За його сприяння останній вступив до Інституту корпусу інженерів шляхів сполучення, який успішно закінчив 1840 р. Протягом наступних десяти років він працював як інженер на будівництві Петербурзько-Московської залізниці – керував прокладанням шляху на північній ділянці траси. В цей час його родина проживала в селі Рождественському поблизу міста Боровичі Новгородської губернії¹².

У 1815 р. Микола Ілліч, одержавши чин інженер-капітана, став начальником пасажирської станції і вокзалу, якому було присвоєно ім'я царя Миколи, залізниці Санкт-Петербург – Москва. До столиці Російської імперії він прибув з дружиною Катериною Семенівною і двома синами Сергієм та Миколою. Потім сім'я збільшилась – з'явилися Володимир, Ольга і Михайло. Тоді ж уперше його сім'я отримала постійне житло – воно містилося на другому поверсі приміщення залізничного вокзалу¹³.

Перебуваючи далеко від України, Микола Ілліч не забував про рідну землю, батьківський дім, Україну. Не випадково він читав з пам'яті дітям і

гостям Шевченкових «Гайдамаків», «Гамалію», «Кавказ», «Катерину», а також «Мцирі» Лермонтова. Якраз у цей час віце-президент Петербурзької академії мистецтв граф Ф.П. Толстой і його дружина розгорнули кампанію за амністію або хоча б полегшення долі Кобзаря, який уже багато років поневірявся в солдатах. Не міг лишитись осторонь цієї справи як патріот України і прихильник поета й Микола Ілліч. Він вирішив матеріально підтримати Тараса Шевченка і переказав йому по пошті 150 крб. Грошовий переказ затримали. І Микола Ілліч за розпорядженням царської адміністрації одразу ж був звільнений з посади начальника станції і вокзалу. Розпочалося слідство. Від в'язниці його «заступила» раптова смерть. Помер він 1857 р. не доживши 40 років. Сталося це в середині грудня, в неділю. Тоді старшому сину Миколи Ілліча, Сергію, минав 13-й рік, Миколі було 11, Олі – 9,5, Володі ?8, і півтора року Михайлику¹⁴.

По смерті чоловіка життєвий тягар ліг на дружину Миколи Ілліча Катерину Семенівну. Адже вона мусіла утримувати й вивчити дітей, з чим вона достойно справилась. Народилася Катерина Семенівна в родині лікаря, підполковника у відставці Беккера (німця), одруженого з польською дворянкою Лідією Шатковською. Вона закінчила музичну школу по класу фортепіано, у вільний час захоплювалася живописом, що було до душі і Миколі Іллічу, а з часом стало захопленням і для дітей. Відповідно до обставин вона з часом змінила музику і живопис на картографію – розмальовувала географічні карти і атласи, заробляючи таким чином на життя і навчання дітей.

Проблем їй додавало і те, що, пам'ятаючи про причетність Миколи Ілліча до кампанії за звільнення Кобзаря, курляндський цивільний губернатор П.О. Валуєв постійно таємно переслідував родину Миклух, які незабаром все це відчули на власному досвіді.

Втративши батька, всі діти Миколи Ілліча завдяки старанням матері навчалися в школі святої Анни, потім у другій казенній гімназії у Петербурзі. Уже будучи гімназистами, брати Сергій і Микола брали активну участь у студентських мітингах і демонстраціях, за що піддавалися переслідуванням з боку таємних царських служб. Так, коли у жовтні 1861 р. П.О. Валуєв, уже міністр внутрішніх справ, дізнався, що серед 280 студентів, заарештованих під час студентських заворушень у Петербурзькому університеті й кинутих до Петербурзької фортеці, значаться двоє неповнолітніх гімназистів, сімнадцятирічний Сергій і п'ятнадцятирічний Микола Миклухи, рідні брати, то особисто виніс їм вирок: «Зважаючи на неповноліття оних Миклух, внаслідок чого вони не підлягають судовому розгляду, але враховуючи постійну потребу для прикладу належного повчання й острашки, лишити названих баламутів у фортеці на 6 міся-

ців». Проте завдяки втручанням О.К. Толстого за особистим розпорядженням імператора Олександра II Сергія і Миколу на початку листопада 1861 р. було звільнено з-під арешту з Петропавловської фортеці. Про них царю Валуєв повідомляв: «Ці малолітні баламути від кореня такого ж баламута, вони доводяться синами відомого вашій величності інженер-капітанові Миклусі»¹⁵.

Зловісний міністр очима своїх агентів продовжував стежити за старшими Миклухами – Сергієм і Миколою. Через деякий час Сергій, який ще з десяти років цілком віддався вивченню юридичних наук, випадає з поля зору таємних служб. Вступивши на юридичний факультет Петербурзького університету, він поводився, на відміну від Миколи, цілком благопристойно. Закінчивши університет, він став справедливим і непідкупним суддею на Київщині. У своїй практичній діяльності він керувався настановами батька, який заповідав йому: «Тобі доведеться нелегко, синку. Закон і совість не завжди в злагоді. А суддя, хоч він і жива людина з душею і совістю, повинен неодмінно скорятися закону. Це правильно, Сергію, проте закон треба тлумачити і розумом і душею, а судження виносити у згоді з совістю». Сергій свято дотримувався цього батьківського заповіту¹⁶.

Прекрасною художницею і предоброю людиною була дочка Миколи Ілліча Ольга.

Володимир Миколайович пов'язав свою долю з морем. Він став капітаном першого рангу, командиром панцерника «Адмірал Ушаков», брав участь у російсько-японській війні (1904). Безстрашний командир панцерника до останньої хвилини самовіддано керував рятуванням екіпажу після пошкодження корабля і героїски загинув у нерівному бою під Цусімою¹⁷.

Наймолодший син Михайло Миколайович став геологом, досліджував Полісся¹⁸, працював інженером і був народовольцем, сподвижником Софії Перовської (Перовські і Миклухи були давніми приятелями).

Але чи не найбільші випробування і разом з тим успіхи підготувала доля Миколі Миколайовичу Миклусі, який був найактивнішим і найдопитливішим з усіх дітей у своїй родині. Уже через два роки після звільнення його з-під арешту з Петропавловської фортеці, коли йому було сімнадцять років, Миколу виключають з шостого класу гімназії начебто через «неуспішність». Тоді ж за клопотанням О.К. Толстого з вересня 1863 р. він був зарахований як вільний слухач до Петербурзького університету з правом водночас відвідувати лекції в Медико-хірургічній академії¹⁹.

В середині лютого 1864 р. з «ласки» П.О.Валуєва за участь у чергових студентських заворушеннях Миколу Миклуху виключають з Петербурзького університету й Медико-хірургічної академії, причому без права вступу до будь-яких вищих навчальних закладів Росії, оскільки він перебував під

таємним наглядом поліції. Валуєв очікував повноліття Миколи, щоб передати його «справу» до суду. А вже до повноліття останньому залишалось всього кілька місяців – йому виповнювалось вісімнадцять років, він ставав осудним і міг бути ув'язненим.

Щоб уникнути арешту і продовжити навчання, Микола за порадою свого одного з найулюбленіших репетиторів В.В. Миклашевського змушений був залишити родину, Петербург і податись за кордон. Змінивши прізвище Маклуха на давнє прадідівське Миклухо-Маклай, переінакшивши лиш одну букву у першому слові «а» на «о» – Миклухо, Микола оформив закордонний паспорт і у березні 1864 р. благополучно залишив Петербург. Він без пригод дістався до Кишинева, потім до Бухареста, а звідти прибув до Гейдельберга (Німеччина). Нарешті він міг успішно реалізувати свої плани – для Миколи відкрився шлях до навчання і здобуття ґрунтовних знань.

Відчуваючи, що у Миколи був великий потяг до науки, батько заповідав йому: «Я хотів би, Колю, щоб ти керувався надалі ось чим: будь-яка думка в науці важлива й доцільна, якщо від неї напевно можна сподіватися користі у повсякденному житті. Думками людина здатна піти далеко, але й у далечі треба вибирати щось необхідне для загальної користі в житті, бо наука потрібна не самій науці, а завжди – людям»²⁰. По суті, ці батькові слова стали його життєвим кредо. М.М.Миклухо-Маклай, долаючи неймовірні труднощі, не відступив від батьківського заповіту і все життя віддав служінню людству.

У Німеччині Миклухо-Маклай два роки слухав лекції на філософському факультеті славнозвісного Гейдельберзького університету, згодом вивчав медицину в Лейпцигу й Ієні. «Серед студентів Ієнського університету він був особою примітною і, на мій погляд, одною з найєрудованіших», ? згадував швейцарський професор Герман Фоль. – Маючи феноменальну пам'ять і палко прагнучи знань, він зумів у Гейдельберзі за рік скласти екзамени за два факультети, філософський і юридичний, потім у Лейпцигу, також через рік, став завершеним лікарем і приїхав до нас в Ієну, маючи намір учитися знову ж таки на двох факультетах одразу. За два роки він і порівняльною анатомією та зоологією оволодів на рівні магістра кожної з названих наук, і міг одержати кафедру, та на всі умовляння відповідав затято «ні»²¹. Його вабила наука, він був народжений для науки і довів це всім своїм життям і науковою діяльністю в галузі географії, антропології, етнографії, футурології, демографії, наукового гуманізму.

За своє коротке життя (а прожив він лише 42 роки) М.М.Миклухо-Маклай протягом 17 років практично безперервних мандрівок здійснив 10 подорожей на острів Мадейру та Канарські острови в Атлантичному океані, до Марокко, на узбе-

режжя Червоного моря та Малої Азії, до Південної Америки, Нової Гвінеї, Філіппін, Малакки, Австралії, Меланезії та Мікронезії, досліджував фауну Чорного моря біля Одеси та на південному березі Криму²².

В процесі цих наукових подорожей він формувався як вчений, виробляв своє життєве кредо. Експедиція, яка ним задумувалася, мислилася як зоологічна з побіжними дослідженнями з антропології, етнографії та метеорології. Проте перебування перших 15 місяців серед папуасів Нової Гвінеї привело до того, що він все більше зосереджувався на проблемах антропології, що було пов'язано з пануючою тоді в Європі расистською теорією полігенізму. Дослідження Маклаєм західного узбережжя Нової Гвінеї – берега Папуа-Нової Гвінеї привели до докорінного зламу у його поглядах на роль ученого. Саме тут після глибоких роздумів він приходить до єдино правильного висновку: його справжнє покликання – бути вченим, громадянином, громадським діячем. Він тепер не тільки збирач наукових фактів, а й трибун, палкий захисник знедолених. «Єдина мета мого життя, – зазначає він в щоденнику, – користь і успіх науки й благо людства.» Про це засвідчують його меморандум до генерал-губернатора Нідерландської Індії «Про політичне і соціальне становище папуасів берега Папуа-Нової Гвінеї на південно-західному узбережжі Нової Гвінеї, статті «Соціально-політичне становище населення Папуа-Нової Гвінеї в 1874 р.», «Антропологічні нотатки про папуасів Берега Маклая на Новій Гвінеї» та інші, в яких він спростовує теорію полігенізму, доводить, що біологічно всі люди на землі збудовані однаково, що немає ніякої різниці між європейцями і папуасами. Це був нищівний удар по основних постулатах полігенізму.

Говорячи про героїчне і складне життя Миклухо-Маклая як мандрівника і вченого, слід зазначити, що царський уряд не дуже щедро фінансував його діяльність. Тому, не маючи ніяких побіжних заробітків, учений жив і подорожував перші роки здебільшого на кошти своєї родини. По суті, все те, чого домігся Маклай – це заслуга, моральний подвиг усієї родини. Тільки членам родини та ще небагатьом у Росії було відомо, яку мету він поставив перед собою, на довгі роки вирушаючи в подорож. І заради досягнення цієї мети Миклухи витратили всі свої заощадження і постійно віддавали дві третини всіх сімейних прибутків. У всьому собі відмовляючи, вони заробляли гроші для Маклая, але твердо вірили, що працюють для всього людства²³.

Діти, дружина, мати, яка дедалі більше сліпла, хвора теща були на утриманні в Сергія, і, все-таки, більшу частину свого заробітку він віддавав у сімейний фонд Маклая. Володимир, якого утримував військово-морський флот, залишав собі гроші тільки на дрібні, найбільш необхідні витрати, до того ж кинувши навіть палити. І закоханий у свою

наречену, він довго не одружувався тільки тому, щоб більше грошей віддати Миколі для його наукових досліджень.

Приклад Володимира повторили Ольга і Михайло. Тяжко страждаючи від туберкульозу легень, Ольга жодного разу не дозволила собі поїздки на курорт, хоча її картини як художниці користувалися значним попитом і давали їй чималий прибуток.

Однак тягар для однієї сім'ї, як виявилось, був непосильним. Миклухи залізли в неоплатні борги й остаточно розорилися. Проте ніхто з членів родини не жалкував з приводу цього. Їх турбувала лише справа, якій служив Микола – справа людства²⁴.

Передчасна смерть сестри і розорення сім'ї глибоко вразили Миколу Миколайовича. У ці тяжкі дні (1878) його випадково стрів ледь знайомий італійський ботанік Бекарі, який влаштував Маклая в одну з сингапурських лікарень, заплатив за курс лікування, дав грошей на витрати, коли Маклай вийде з лікарні і написав в Росію листа до друга останнього, князя О. Мещерського. Він писав: «Звістка про розорення сім'ї завдала страшного удару його організму, вже виснаженому втому, безперервними злигоднями і кліматом тих країн, в яких він жив і які при всьому тому ретельно досліджував. Він страждав від цього тим більше, що всі його колекції – антропологічні та інші, малюнки, начерки, словом, усі плоди його пошуків, що зберігаються в ящиках, тепер у руках банкірів і купців... Таким чином, він перебуває в полоні: не має ніяких коштів повернутись до Європи, позбавлений усіх своїх наукових надбань, і не може більше сподіватись на допомогу сім'ї...

...Треба зробити все, що тільки можна, для його порятунку, щоб зберегти науці таку людину, а батьківщині честь вважати його серед своїх синів...»²⁵.

Але О.Мещерський не міг допомогти Маклаю, оскільки весь свій статок віддав польським повстанцям. Проте, шукаючи вихід із ситуації, послав телеграму у Париж до І.Тургенєва, який надіслав Маклаю до Сінгапура дві тисячі англійських фунтів стерлінгів, що за тодішнім курсом становило майже 14 тис. крб. сріблом, але його там вже не було.

О.Мещерський також звернувся в редакцію газети «Голос» з проханням опублікувати листа Бекарі. До листа було додано коментар редактора Краєвського. Російський істеблішмент поставився байдуже до заклику про допомогу вченому. Проте лист Бекарі й коментарі до нього Краєвського не лишили байдужим російський народ. З усієї Росії в «Голос» почали надходити грошові перекази. Кожен посилав Маклаєві стільки, скільки міг.

По крихті російські люди зібрали для Маклая 4500 крб. і надіслали йому «на ознаку поваги російських людей до гуманітарних ідеалів», котрим

він служив «як учений-подвижник з ревністю героїчною»²⁶.

9 квітня 1878 р. надійшов переказ від Російського географічного товариства на 3577 північно-американських доларів.

Нарешті, після зустрічі Маклая з імператором Олександром III (1883) під тиском міжнародної громадськості йому з скарбниці було видано 20 тис. крб. на покриття чергових боргів і дворічне проживання в Австралії²⁷.

З 1878 р. в Австралію (Сідней) перемістився центр його подальшої наукової діяльності. Вчений продовжував займатись антропологією (вивчав місцевих аборигенів), порівняльною анатомією, етнографією, зоологією, створив першу в Австралії морську біологічну станцію, багато писав і, як завжди, був активним політиком.

Зважаючи на всесвітню відомість Маклая і його великі заслуги перед наукою, австралійці обрали його почесним членом Ліннейвського товариства, на базі якого Маклай мріяв створити міжнародний науковий центр з різних галузей природознавства. В Австралії тоді не було своєї Академії наук, воно фактично її заміняло. Його офіційно призначили консультантом Міжнародного науково-дослідного інституту-музею як центру вивчення австралійської фауни, визначивши йому платню на рівні академіка – 1200 фунтів стерлінгів на рік²⁸. Якщо не брати до уваги періодичних субсидій Російського географічного товариства, це була його перша в житті регулярна платня, на яку він міг не тільки безбідно жити, але й здійснювати свої наукові дослідження.

В період свого мандрівного життя, 1884 р., М. Миклухо-Маклай одружився з донькою колишнього прем'єр-міністра Нового Південного Уельсу сера Джона Робертсона, молодою вдовою Маргаритою Еммі²⁹. Йому тоді йшов 38 рік. Від цього шлюбу у них народилося двоє синів – Олександр-Аллен і Володимир-Нільс, які після смерті батька (1888) разом з матір'ю (вона померла 1936 р.) виїхали з Росії до Австралії. Сини подарували подружжю трьох онуків: Павла Олександровича та Кеннета і Роберта Володимировичів, які проживали в Сідней. Павло працював репортером радіо і телебачення аж до 1981 р., Кеннет – повіреним присяжного окружного суду, адвокатом, Роберт – викладачем Сіднейського вчительського коледжу, доктором філософії. 1971 р. вони побували в Малині на Житомирщині, де народився їх дід Маклай і похована бабуся³⁰. В Австралії і понині живуть нащадки Миклухо-Маклая³¹, які понині шанують його і беруть про нього пам'ять.

За охопленням відвідування малодосліджених і зовсім недосліджених районів Землі мало хто може зрівнятися з Миколою Миклухо-Маклаєм. А відтак це дало підстави багатьом біографам вченого з повним правом писати про нього як про великого мандрівника і вченого, який залишив людству

понад 160 наукових праць, виданих англійською, німецькою, французькою, арабською, російською та іншими мовами народів світу³², більшість яких присвячена антропології та етнографії.

Протягом 1950-1954 рр. було видано шестикнижний п'ятитомник, що ввібрав у себе не тільки праці ученого, але також його біографію і ряд великих статей, в яких аналізувалася його наукова спадщина³³.

Більш повним виявилось видання його творів, здійснене московським видавництвом «Наука» (1990)³⁴.

Проте, ще багато праць Маклая, його статей, нотаток, стенограм публічних виступів і листів розсіяно по всьому світу і зібрати їх – місія нових дослідників.

Подорожі М.Миклухо-Маклая (побував він на всіх материках, крім Антарктиди), його повідомлення про далекі країни і людей, які їх населяли, об'єктивно сприяли підвищенню інтересу громадськості Росії та України до подорожей, мандрівок, поглиблювали прагнення пізнати світ, що лежить в основі туризму, який у той час робив лише перші кроки на шляху до масового організованого туризму.

Головна заслуга Маклая полягала в тому, що він строго науково довів однакову біологічну повноцінність людей усіх націй і рас. Загалом же його заслуги перед наукою і людством надзвичайно різноманітні. Він був одним із зачинателів і творців морської біології та порівняльної анатомії, написав багато праць із зоології, зоогеографії і фізичної географії, які і нині не втратили своєї цінності, вперше передбачив створення синтетичних продуктів харчування і принципову можливість злиття тваринної і рослинної клітин, висунув гіпотезу про природу землетрусів та ін.

Широтою охоплення наукових проблем у різних напрямках людських знань і успішним їх вирішенням цей учений-енциклопедист наближається, за справедливим визначенням М.І.Вавілова, всесвітньо відомого вченого, рангом до Ломоносова. Він сприймав його як найвидатнішого вченого, котрий здійснив, насамперед, звичайно, грандіозний переворот в науці про людину, всю значущість якого нам належить ще усвідомити³⁵.

Оцінюючи заслуги М.М.Миклухо-Маклая перед людством, адмірал К.М.Посьєт ще за його життя (1882) писав: «Мине час, і жертви, що їх приносить добродій Миклухо-Маклай заради науки і людинолюбства, засяють ще однією зорею в сузір'ї гуманістичних знань... Слід пам'ятати, що слава, здобута для вітчизни розумом і добротою, возвеличує її не менше від слави ратної, а дією своєю на умі і серця людей перевищує ону»³⁶.

Таким чином, повернення Україні імен великих діячів, митців і вчених, «привласнених» іншими культурами, серед яких славний рід Миклух, заслуговує на особливу увагу. Їх імена золотими літерами вписані в аннали світової науки і культури. Наш

святий обов'язок – знати свою історію, шанувати і пам'ятати своїх вітчизняних світочів, гордитись ними з покоління в покоління.

¹ Килимник Ю. За що світу варто сказати спасибі українцям // День. – 2010. – 28 квіт. – С.6.

² Влад М. Маклай повертається на Україну // Україна. – 1988. – №18. – С.18.

³ Романчук О. Відомі і невідомі // Аксиоми для нащадків: Українські імена у світовій науці: Збірник нарисів. – Львів: Меморіал, 1992. – С. 3.

⁴ Миклухо-Маклай Н. Н. Собрание соч.: В 5-ти т. 6-ти кн. – М.-Л., 1950-1954. – С. 9-10.

⁵ Іванченко О. Дорогами Маклая. – К.: Молодь, 1987. – С. 32,33.

⁶ Бойчук М. Лицар гуманізму: Українське коріння Миклухо-Маклая // День. – 2005. – 10 верес. – С. 7.

⁷ Миклухо-Маклай Н. Н. – Вказ. праця. – С.5.

⁸ Іванченко О. – Вказ. праця. – С. 33.

⁹ Великие русские люди / Сост. В. Володин. – М.: Молодая гвардия, 1984. – С. 323-338.

¹⁰ Голубченко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. – К.: Дніпро, 1993. – С. 208.

¹¹ Там само. – С. 204.

¹² Марценюк С.П., Пиріч П.В. Миклухо-Маклай. – К.: Знання, 1990. – С.4.

¹³ Там само. – С. 4-5.

¹⁴ Іванченко О. Вказ. праця. – С. 37.

¹⁵ Там само. – С. 133-134.

¹⁶ Там само. – С. 37.

¹⁷ Там само. – С. 38.

¹⁸ Бойчук М. Вказ. праця. – С. 8.

¹⁹ Іванченко О. Вказ. праця. – С. 133-134.

²⁰ Там само. – С. 37.

²¹ Там само. – С. 155.

²² Енциклопедія українознавства. – Львів: НТШ, 1994. – Т.4. – С. 1580.

²³ Іванченко О. Вказ. праця. – С. 133.

²⁴ Там само. – С. 333-334.

²⁵ Там само. – С. 334.

²⁶ Там само. – С. 338, 339.

²⁷ Там само. – С. 336, 337.

²⁸ Там само. – С. 349.

²⁹ Зубанич Ф. Маклай, внук Маклая... // Голос України. – 1991. – 26 верес. – С. 12-13.

³⁰ Там само. – С. 12.

³¹ Іванченко О. Вказ. праця. – С. 327.

³² Влад М. Вказ. праця. – С. 8.

³³ Миклухо-Маклай Н. Н. – Вказ. праця.

³⁴ Миклухо-Маклай Н. Н. Собрание соч.: В 6-ти т. – М.: Наука, 1990.

³⁵ Влад М. Вказ. праця. – С. 18.

³⁶ Іванченко О. Вказ. праця. – С.7.

Борис Билецкий
(Черновці)

Родословная Миклух

В статті аналізується походження роду Миклух, його соціальне положення і місце в общественній житті країни, його вклад в розвиток науки і діяльність в інтересах людства.

Ключевые слова: Україна, казачке походження, родословная, родная земля, родительское заветание, служение народу.

**Borys Biletskyi
(Chernivtsi)**

M.M. Mykluckho-Macklai and His Background

The article highlights the Myckluchs' background, their genealogical tree, their social status and their place in the social life of the country. Their considerable contribution in the science development and activities for the humanity sake is of great value and importance.

Key terms: *Ukraine, Cossack background, genealogy, native land, Father's will, serving to people.*

**Анатолій Коцур, Борис Білецький
(Чернівці)**

**СЛОВО ПРО ОДНОГО З ФУНДАТОРІВ
ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
(До 90-річчя від дня народження
доктора історичних наук, професора
Івана Антоновича Гриценка)**

Народився Іван Антонович Гриценко 10 травня 1920 р. у мальовничому селі Нехворощ Корсунь-Шевченківського району Київської (тепер Черкаської) області. Родина Гриценків походила із старовинного козацького роду. Його представники Клим і Сидір Гриценки у складі Ситницької сотні Корсунського полку брали участь у Визвольній війні під проводом Б. Хмельницького.

Батько й мати І.А.Гриценка походили із селян. У роки колективізації батько Антон Тихонович, хоч і вважався середняком, був «розкуркулений», а в 1938 р. – репресований. Тому з юнацьких літ Іван, як найстарший серед п'яти братів, став надійним помічником, порадником та опорою в житті сім'ї.

У 1927 р. пішов до місцевої початкової школи в с. Нехворощ, а продовжив навчання у м. Макіївка (Донбас), куди в 1932 р. переїхала родина. Проявляючи відмінні знання з усіх предметів, Іван все ж віддавав перевагу дисциплінам гуманітарного спрямування. Середню школу закінчив із атестатом «відмінно», що надавало право вступу до ВНЗ без екзаменів.

З вересня 1937 по травень 1942 р. навчався на історичному факультеті Київського університету (з січня 1942 р. – Українського Об'єднаного в м. Кзил-Орда (Казахстан), куди університет було евакуйовано).

З травня 1942 р. по січень 1943 р. – курсант Харківського військового училища хімічного факультету Червоної армії (евакуйованого в м. Ташкент). Після його закінчення був направлений на Воронезький (з 20 жовтня 1943 р. – Перший Український) фронт. У складі 597-го нічного близькобомбардувального орденів Олександра Невського і Кутузова III ступеня Чернівецького авіаційного полку Другої

Повітряної армії брав участь у бойових діях (перед цим вивчив аеронавігацію і екстерном склав екзамени на звання штурмана, після чого був допущений до польотів і зробив 32 бойових нічних авіапольоти на бомбардування ворога). Полк звільняв від німецько-фашистських загарбників не лише українські землі, а й Польщу, Чехословаччину, брав участь у боях за Берлін. Іван Антонович нагороджений орденами Вітчизняної війни II ступеня і Червоної Зірки та 12 медалями, в т.ч. «За взяття Берліна», «За визволення Праги», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.»

Демобілізувавшись у званні лейтенанта в березні 1946 р., деякий час працював старшим лаборантом кафедри політекономії Київського держуніверситету. З листопада 1946 р. по листопад 1949 р. – аспірант кафедри історії УРСР цього університету.

Темою кандидатської дисертації обрав проблему антифеодальної боротьби селянських мас Лівобережної України в 60-х роках XVII ст. Під час роботи над нею молодий науковець ґрунтовно опрацював значний комплекс джерел, зокрема літописи, статистичні матеріали, а також опубліковані збірники документів, праці дослідників багатьох історичних шкіл і напрямків. Все це дозволило глибоко проникнути в сутність проблеми, свідченням чого стали праці, які вийшли друком у наукових часописах та збірках, а в березні 1950 р. він успішно захистив дисертацію.

З листопада 1949 р. Іван Антонович почав працювати в Чернівецькому держуніверситеті: спочатку старшим викладачем кафедри історії народів СРСР (1949-1955), доцентом (1955-1982) та професором (1982-1990) кафедри історії СРСР і УРСР й кафедри історії України (1990-1999). У 1963-1968 рр. завідував кафедрою історії СРСР, 1972 та 1983-1986 рр. – кафедрою історії СРСР та УРСР.

Завдяки наполегливій, цілеспрямованій праці І.А.Гриценка ґрунтовно розробив та з великою педагогічною майстерністю читав лекційні курси з історії України та джерелознавства історії СРСР і джерелознавства історії України, вів практичні заняття з цих дисциплін, спецсеминар «Визвольна війна українського народу 1648-1654 рр.», читав спецкурс «Антифеодальна боротьба селянських мас України в другій половині XVII ст.», став одним із провідних науковців і викладачів не лише історичного факультету, але й університету в цілому. Очолюючи кафедру, взяв курс на збереження й розвиток усіх кращих традицій, започаткованих попередниками професорами В.О.Голобуцьким і І.І.Кравченком та втілення в життя настанов свого вчителя, наукового керівника кандидатської дисертації члена-кореспондента АН УРСР професора М.Н.Петровського. За успіхи в праці в 1984 і 1987 рр. нагороджувався грамотами Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти України, на-